

MARGOT BENGTSSON

Varför blir somliga kvinnor naturvetare och inte humanister?

I vårt starkt könsuppdelade samhälle är det främst män som blir tekniker och naturvetare medan kvinnor ägnar sig åt humaniora och samhällsvetenskap. Margot Bengtsson har undersökt vad som ligger bakom de få kvinnliga naturvetarnas ämnesval. Hon kommer fram till att de i större utsträckning identifierat sig med sin far och haft starkt stöd av honom i sina studier, medan de kvinnor som blir humanister mer identifierar sig med sin mor och den traditionella kvinnorollen.

Alltsedan början av 1960-talet har man från näringslivet och från statligt håll frågat sig varför kvinnor blir humanister och inte naturvetare. Det är ju naturvetare som behövs. Oförstående har man skådat ned på de konservativa kvinnorna och undrat varför de inte strömmat över till de naturvetenskapliga och tekniska utbildningarna.

Men utifrån de verkliga förhållanden som gäller för kvinnor resp män i vårt samhälle borde man ställa den motsatta frågan: Hur kommer det sig att kvinnor över huvud taget blir naturvetare i vårt starkt könspolariserade samhälle?

Könspolariseringen innebär bl a att vi har en könsuppdelad arbetsmarknad och utbildning. Majoriteten kvinnor arbetar inom cirka 25 yrken som främst är inriktade på vård och service – en förlängning av kvinnans traditionella roll i familjen. Majoriteten män arbetar inom cirka 300 yrken, varav många är inriktade mot naturvetenskap och teknik. Utbildningen följer samma mönster. Kvinnor väljer utbildningslinjer i skolan som är inriktade på språk, vård, service, män linjer som är inriktade på maskiner, teknik, ekonomi och naturvetenskap. Det här mönstret gäller också vid val av högskoleutbildning. Kvinnor väljer främst humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen. Män väljer i större utsträckning naturvetenskapliga tekniska och ekonomiska ämnen.

Men det finns trots allt kvinnor som väljer

naturvetenskapligt orienterade utbildningar och det i ökande utsträckning om man jämför 20 år bakåt i tiden. Hur kommer det sig? Är det kvinnornas förändrade ställning på arbetsmarknaden sedan början av 1960-talet som spelar in? Allt fler kvinnor deltar i arbetslivet, också småbarnsmödrar. Allt fler kvinnor utbildar sig, allt längre. Det pågår en förändring i vårt könspolariserade samhälle, framförallt med avseende på kvinnorna.

Om varför somliga kvinnor blir naturvetare och inte humanister handlar den här artikeln som bygger på en forskningsrapport. Den är en del av en större undersökning med projektnamnet *Identifikation och problemlösningsstil i relation till kvinnors val av humanistiska resp naturvetenskapliga ämnen vid universitetet.*

Bakgrund

Jag har tidigare, tillsammans med Peter Lundmark, undersökt naturvetare och humanister, både män och kvinnor (Bengtsson, Lundmark 1973, 1974). Anledningen till valet av grupper var bl a att humaniora för mig representerade mycket av det som ligger i begreppet 'kvinnokultur', medan naturvetenskap representerade en form av 'manskultur' för mig. De humanistiska ämnen stod för mig för sådana värderingar som Ronny Ambjörnsson förknippar med kvinnorollen i den borgerliga familjen, dvs

bildning, kärlek, frihet, känsla och fantasi (Ambjörnsson 1974). De naturvetenskapliga ämnena stod för sådana värderingar som är förknippade med mansrollen i den borgerliga familjen, dvs makt, utbildning, nödvändighet och logik.

En annan anledning till valet av grupper var att jag ständigt fått mig förmedlat att de verkligt intelligenta individerna gick till de naturvetenskapliga ämnena medan de mindre begåvade, som inte klarade av naturvetenskap, gick till humaniora. Eftersom i huvudsak män väljer naturvetenskapliga och kvinnor humanistiska ämnen skulle alltså kvinnornas val av humaniora bero på att de är mindre begåvade än männen. Detta är ju en populär föreställning, som använts för att legitimera den rådande arbetsdelningen mellan könen i samhället: att kvinnor väljer den utbildning, de yrken (och i förlängningen barnavård och hemarbetet) de gör för att de inte klarar av den utbildning och de yrken männen väljer.

Dessa senare föreställningar får inget som helst stöd i de undersökningar vi gjorde. Vi fann inga intelligenskillnader mellan grupperna, däremot fann vi att humanisterna var mer framgångsrika än naturvetarna i den typ av kreativitetstest vi använde. De skillnader i personlighet vi fann mellan grupperna skulle man kunna beskriva som att naturvetarna eftersträvade dominans och hade höga prestationsideal medan humanisterna främst eftersträvade självständighet och oberoende. Vi fann dessutom att män och kvinnor inom varje grupp var mer lika varandra än mellan grupperna, dvs skillnaden mellan ämnesgrupperna var större än mellan könen. Under mitten av 1970-talet har det blivit en sådan drastisk minskning av rekryteringen till naturvetenskapliga och tekniska ämnen vid gymnasiet och universitetet att föreställningar om att enbart en intellektuell elit går till naturvetenskap och teknik måste fått en ordentlig knäck. Snarare ser man allt oftare uppgifter om motsatsen, dvs en oro från näringsliv och statsmakter över att allt fler ungdomar, och då i synnerhet de begåvade, söker sig bort från dessa ämnen. (IVA-nytt 1979:3.)

Bakgrunden till den undersökning jag nu

ska presentera mer i detalj är att jag var intresserad av att på ett djupare plan försöka komma åt vad valet av humanistiska resp naturvetenskapliga ämnen representerade för främst kvinnorna. *De frågor* jag ställde mig inför undersökningen var bl a:

Varför väljer kvinnor att studera humaniora och män naturvetenskap? Söker sig *kvinnor* till naturvetenskap på grund av en identitetsuppfattning av könsrollsöverskridande slag eller är deras val ett uttryck för att de på ett djupare plan förnekar sin egen kvinnliga identitet och/eller att de är mer identifierade med sina fäder än sina mödrar?

Om det senare skulle visa sig vara fallet – vad beror en sådan anpassning i så fall på? Är en sådan identitetsuppfattning främst förknippad med den tidiga relationen till föräldrarna eller är den ett uttryck för en senare anpassning till en mansdominerad naturvetenskaplig skolning och utbildning?

Är humanister mer identifierade med sina mödrar än sina fäder? Söker sig kvinnor till humaniora som ett uttryck för en konventionell könsrollsuppfattning eftersom humaniora är ett traditionellt kvinnligt val? Eller är humanistiska studier *mer* förenliga med en autonom, könsrollsöverskridande identitetsuppfattning än naturvetenskapliga studier?

Förändras kvinnor inom naturvetenskap till att anamma en mer könsrollsöverskridande identitetsuppfattning än kvinnor inom humaniora eller är det tvärtom?

Teoretisk ram

En fundamental aspekt av en individs *identitet*, dvs den unika relation en individ har till sin omgivning vid en given period av livet, är en individs uppfattning av sin könsidentitet och vad den innebär i relation till den sociala och kulturella miljön.

Min uppfattning är att ett dialektiskt paradigm kan användas som verktyg för att förstå och beskriva könsidentitetens utveckling. Den modell jag använder är dels inspirerad av Robert Hefner, Medda Rebecca och Barbara Oleshansky (1975), dels av Alf Anderssons modell för den kognitiva¹ ut-

vecklingens dialektik (1977).

Könsidentitetsutvecklingen kan sägas ske genom tre stadier: stadium I, som innebär en *odifferentierad* uppfattning av könsroller och könsidentitet i tidig barndom (tes); stadium II, som innebär en *polariserad* uppfattning av könsrollerna och sin egen könsidentitet, 'manligt' och 'kvinnligt' sätts i ett motsatsförhållande till vartannat (antites); stadium III, som innebär ett dynamiskt *överskridande* av de traditionella könsrollerna och en traditionell könsidentitetsuppfattning med en omorganisering på en 'högre' utvecklingsnivå av såväl 'manliga' som 'kvinnliga' aspekter av identiteten (syntes).

Såväl psykologiska teorier som samhällets övergripande organisering i könsrollsavseende bygger på att stadium II i modellen representerar den ideala slutpunkten för psykologisk könsidentitetsutveckling snarare än ett stadium i en fortgående utveckling. Men man kan i stället i enlighet med Hefner, Rebecca och Oleshansky hävda att denna polaritetsuppfattning i könsrolls- och könsidentitetsuppfattning som den ideala slutpunkten är ett uttryck för den könsdiskriminering som såväl kvinnor som män är utsatta för i vårt samhälle, en diskriminering som alltmer börjar ifrågasättas. Diskrimineringen drabbar dessutom olika, kvinnorna är de förtryckta och männen förtryckarna. Könsrollerna uppfattas som polära, men den kvinnliga könsrollen betraktas som mindre värd och underlägsen den manliga.

Modellens implikationer

Övergången mellan det odifferentierade och det polariserade stadiet innebär en gradvis inläring av rolldistinktionerna mellan könen och alla åtföljande värderingar, belöningsstrukturer och kulturella associationer.

Övergången mellan det polariserade och det könsrollsöverskridande stadiet kan beskrivas som ett mer dramatiskt paradigmskifte, där de upplevda kriserna eller den bristande överensstämmelsen mellan olika plan blir särskilt påtaglig. Det betvingande i detta paradigmskifte måste förklaras i termer av vår nuvarande kulturella miljö. Även

om övergången mellan stadium I och II också innebär konflikt, finns det ett stöd för denna utveckling, eftersom den är önskvärd i vårt nuvarande samhälle, som kan karakteriseras som ett könsrollspolariserat samhälle. Men det finns betydligt mindre stöd för en övergång från det polariserade stadiet till det könsrollsöverskridande.

Kvinnornas, och i synnerhet småbarns- och ungdomarnas, integrering på arbetsmarknaden har emellertid börjat skapa motsättningar i det könsrollspolariserade samhället, vilket bl a den nya kvinnorörelsen är ett uttryck för. Men samhället är sedan mycket lång tid uppbyggt och organiserat kring en polär könsrollsuppfattning och en polär arbetsdelning mellan könen. Därför finns det ett i samhället inbyggt motstånd mot en övergång mellan stadium II och III till skillnad mot övergången mellan stadium I och II, som är förenlig med samhällets traditionella arbetsdelning mellan könen och således önskvärd.

De nödvändiga *psykologiska* förutsättningarna för en övergång mellan det polariserade och det könsrollsöverskridande stadiet utvecklas under en lång tid. När individen lär sig den polära uppfattningen av könsrollen (under tidigt stadium II), så lär hon/han sig båda polers komponenter. Men vilket beteende som kommer till verkligt utförande beror på dolt eller öppet stöd från omgivningen. Individen har alltså en avsevärd mängd latent kunskap att arbeta med. Men problemet med hur individen ska använda sig av den kunskapen för att utveckla nya färdigheter, en ny livsstil eller ett nytt sätt att närma sig världen på blir uppenbar (tydlig) först när individen konfronteras med motsättningar och kriser som tvingar fram problematiken.

En kvinna kan exempelvis ha samlat ett visst mått av kunskap inom ett traditionellt mansdominerat yrke, men när hon söker arbete inom yrket utsätts hon för diskriminering på många nivåer. Detta är en motsättning mellan det individualpsykologiska planet och det kulturellt-sociologiska planet. Beroende på tidigare liknande erfarenheter och beroende på hur slående denna konflikt framstår för kvinnan, så kan hon börja ge-

nomgå en förändring till det könsrollsöverskridande stadiet och till en könsrollsöverskridande identitetsuppfattning.

Hur det går för henne beror både på henne personligen och omständigheterna i miljön. Vårt samhälle ger få möjligheter och litet utrymme för en stadie-III-person i vardande, där hon eller han kan passa in. Det finns få sociala roller som tillåter en individ att förverkliga sina utvecklingsmöjligheter och gör det möjligt för henne eller honom att känna sig tillfreds med en könsrollsöverskridande identitetsuppfattning. Kamp och stöd för överskridande beteende och skapandet av nya roller som lämpar sig för överskridande beteende skulle underlätta övergången från stadium II till stadium III. Ett inskridande på denna strukturella nivå är nödvändigt för att göra övergången möjligt för allt fler människor.

Nya möjligheter från tonåren

I den här modellen ses ett könsrollsöverskridande som en logisk nödvändighet. Under bästa möjliga omständigheter skulle alla vuxna människor nå denna utvecklingsnivå. Ekonomiska, sociala, kulturella, politiska och psykologiska faktorer hämmar eller stoppar denna logiskt nödvändiga utveckling. Men man pekar också på möjligheterna att övervinna detta motstånd och att möjligheterna till förändring är betydligt bättre hos vuxna än hos barn. Detta står i kontrast till de flesta andra psykologiska modeller, som betraktar individens identitet som någonting statiskt och oföränderligt. Inom denna modell ses individens identitet som någonting som inte är en gång för alla givet utan som någonting som kontinuerligt måste återskapas och bekräftas i relation till omgivningen.

Enligt denna modell är könsrollsöverskridandet lättare för vuxna än för barn eftersom det finns definitiva gränser för barns kognitiva fungerande under olika utvecklingsperioder. Det behov som föreligger hos stadie II-barnet att strukturera könsrollerna i stabila, polära enheter finns inte på samma sätt hos den vuxne. Detta är motsatsen till vad som traditionellt brukar hävdas med av-

seende på könsroller. Det heter ju vanligtvis att det i första hand är med barnen vi måste arbeta, sedan är det för sent. Denna modell hävdar istället att det är de vuxna som har störst förutsättningar för ett könsrollsöverskridande.

Undersökningsgrupp, metod och statistisk analys

Den undersökta gruppen utgörs dels av kvinnor som börjat läsa något naturvetenskapligt ämne (tekniska högskolan undantagen), dels av kvinnor som börjat läsa något humanistiskt ämne vid universitetet i Lund hösten 1976 och våren 1977. Majoriteten kommer direkt från gymnasiet och läser sitt första ämne. Naturvetargruppen utgörs av 50 personer och humanistgruppen av 48 personer, totalt 98 personer. Det finns ingenting som tyder på att den undersökta gruppen inte skulle vara representativ för naturvetare resp humanister. Det enda som märkbart skiljer gruppen från totalpopulationen är att andelen kvinnor från arbetarfamiljer är förhållandevis större än i totalpopulationen (nära hälften i varje grupp är rekryterad ur arbetarfamiljer).

Man brukar använda tre generella kriterier för identifikation: 1. iaktagna likheter mellan barn och förälder, 2. likheter mellan barn och förälder så som de uppfattas av barnet och 3. identifikationsmått som erhålls med hjälp av projektiva test.² Det är framförallt två aspekter av identifikationsprocessen man försökt komma åt. Den ena är grad av likhet mellan den som antas identifiera sig och den som antas utgöra identifikationsmodellen. Den andra aspekten är grad av engagemang eller närhet i relationen mellan den som antas vara identifikationsmodell och den som antas identifiera sig. Var och en av dessa aspekter kan man komma åt på ett mer eller mindre direkt sätt.

I undersökningen använder jag tre metoder: intervju, skattningsskala och projektiv teknik. Men här redovisas bara resultaten av intervjun.

Intervjun baserades på en enkät som Mar-

ke och Nyman använde i sin undersökning 1959 av föräldrarnas betydelse för mäns och kvinnors identifikationsutveckling. Deras enkät har här delvis omarbetats. Bland frågor lagts till, främst rörande föräldrarnas utbildning, yrke och inställning till barnets prestationer, till barnets skolgång, val av linje i skola, gymnasium och högskola, dvs i vilken utsträckning barnet identifierat sig med föräldern i intellektuellt – inte bara emotionellt – avseende.

Vi frågade också i vilken utsträckning modern arbetat under barnets uppväxt och vilka personer förutom föräldrarna som påverkat barnet i olika avseenden (lärare, syskon, kamrater m fl). Intervjuns viktigaste tema är: 1. vilken av föräldrarna har uppfattats som den mest dominerande i olika avseenden i hemmet? 2. vilken av föräldrarna har anammat den mest aktiva rollen i uppfostran av den intervjuade? 3. vem hade den intervjuade bäst emotionell kontakt med? och 4. vilken förälder liknar den intervjuade eller vill hon vara lik? De flesta frågorna är av typen 'Vem av dina föräldrar tyckte du var strängast, din far eller din mor?'

Ett problem som inte intresserat Marke-Nyman är problemet med en 'könsrollsöverskridande' identitetsuppfattning. De har tvärtom med sin undersökning velat belägga polaritetsutvecklingen mellan könen när det gäller identitet. Mitt problem har varit att det ännu inte existerar några riktigt användbara mått på 'könsrollsöverskridande' identitetsuppfattning eller några undersökningar som försöker belysa bakgrunden till en sådan identitetsutveckling. För att i någon mån komma åt denna problematik har jag undersökt om de intervjuade försöker finna en syntes mellan sina föräldrar – och när, under vilka omständigheter och i vilken omfattning försök till syntes sker – genom att följa frekvens och utveckling av de svar där 'båda föräldrarna' uppges.

Att jag trots det valt Marke-Nymans enkät som utgångspunkt beror dels på att den gäller identitetsuppfattning och identitetsutveckling och uppfattningen om föräldrarnas roll i detta avseende; dels på att den gjordes 1959, dvs nästan 20 år före min undersökning, som genomfördes hösten 1976 och vå-

ren 1977. Ålder och utbildningsorientering hos de undersökta är likartade i de båda undersökningarna. Men Marke-Nymans undersökning skiljer sig från min genom att de har lika många män som kvinnor i sin undersökning. Beträffande utbildningsorientering sammanfaller Marke-Nymans grupp av män med vår naturvetargrupp. Männerna i deras undersökning kom främst från teknisk-naturvetenskaplig utbildning och kvinnorna från typiskt kvinnoorienterade utbildningar.

Det skulle vara intressant att jämföra identitetsuppfattning och -utveckling i Marke-Nymans grupp som fick sin uppfostran främst på 40- och 50-talen, med den grupp som vi undersökt, som fick sin uppfostran främst på 60- och 70-talen. 40- och 50-talen präglades av en extrem idealisering av en polär könsrollsuppfattning, medan 60- och 70-talen dominerats av ett ifrågasättande av framför allt den traditionella kvinnliga könsrollen.

Resultat

Jag börjar med att sammanfatta resultaten för att sedan gå in på dem mer i detalj. Följande huvudresultat gav undersökningen:

1. Naturvetare är som grupp mer fadersorienterade och mer identifierade med sina fäder än humanisterna, som i stället är mer modersorienterade och mer identifierade med sina mödrar. Utvecklingen för naturvetarna går från en högre modersorientering i 6-årsåldern till en högre fadersorientering i 10-årsåldern som bibehålls i 16-årsåldern och nu. Utvecklingen för humanisterna är den omvända. De går från en högre fadersorientering i 6- och 10-årsåldern till en högre modersorientering i 16-årsåldern och nu.

2. Bakgrunden till denna skillnad mellan grupperna förefaller bli bero på:

a) att naturvetargruppen domineras starkt av fäder med naturvetenskaplig utbildning eller yrke medan motsvarande inte gäller för humanistgruppen,

b) naturvetarna är oftare äldsta barnet bland syskon av samma kön eller båda kön

medan humanisterna oftare är yngst bland enbart bröder.

3. Föräldrarnas dominansförhållande uppfattas olika i de båda grupperna. Naturvetargruppen uppfattar fadern som den mest dominerande i förhållande till modern både i personlighetsavseende och i ekonomiskt avseende. Humanistgruppen uppfattar modern som den mest dominerande både i personlighets- och ekonomiskt avseende.

4. Faders- resp modersrollen i uppfostran har också varierat mellan de båda grupperna. Fäderna har anammat en mer aktiv roll i uppfostran av döttrarna efter 6-årsåldern i naturvetargruppen än fäderna i humanistgruppen. Mödrarna har bevarat och ytterligare förstärkt en mer aktiv roll i uppfostran av döttrarna efter 6-årsåldern i humanistgruppen i jämförelse med mödrarna i naturvetargruppen.

5. Den emotionella kontakten i relation till föräldrarna har också varierat på motsvarande sätt. Naturvetarna upplever bättre och närmare kontakt med sina fäder än humanisterna gör, medan humanisterna upplever bättre och närmare kontakt med sina mödrar än naturvetarna gör.

Slutligen stöds antagandet att identitetsutvecklingen kan beskrivas med hjälp av begreppen tes-antites-syntes. Från en stark orientering gentemot *antingen* den ena eller den andra föräldern i tidiga åldrar (tes-antites) går såväl naturvetare som humanister mot en starkare orientering gentemot *båda* föräldrarna i vuxen ålder (syntes) även om orienteringen mot fadern fortfarande dominerar i naturvetargruppen och orienteringen mot modern dominerar i humanistgruppen.

Intervjuns kvalitativa aspekter

Hur uppväxtmiljön varierat för naturvetar- och humanistgruppen kan kanske bäst beskrivas med hjälp av de intervjuades egna ord. För att spetsa till en av tendenserna i naturvetargruppen skulle man kunna påstå att den i ovanligt hög grad rekryterats ur familjer där en av döttrarna, oftast den äldsta, fått en 'pojkrull' i relation främst till

fadern. I brist på pojkar förefaller den oftast starkt naturvetenskapligt orienterade fadern ha haft en uppfostringsattityd gentemot dottern, som annars vanligen kommer enbart pojkar till del i vårt köns-polariserade samhälle. En del av kvinnorna i naturvetarmaterialet är själva medvetna om detta. Så här säger en kvinna, som läser fysik. (Hon har en äldre syster som är lågstadielärare, ett typiskt kvinnoyrke):

'Jag är pojken i familjen, jag är mest relaterad till pappa av den anledningen – vi har mest gjort saker ihop. Jag kallades Anderbergs pojke (vi hette Anderberg i efternamn) – jag lekte alltid med pojkar. Jag var pojkkattig i mitt sätt och kallades också Lill-Anders efter pappa Anders. Jag är väldigt lik min pappa också. Mina föräldrar hade velat ha en pojke – jag fick bli familjens pojke i brist på en verklig sådan.' (Fingerade namn.)

I just detta exempel var det den yngsta av två flickor som fått pojkrullen i familjen. Vanligare är att det är äldsta flickan (det rör sig ofta om endast två barn i familjerna). Så här säger en annan kvinna som läser fysik:

'Pappa engagerade sig mest i min skolgång. Pappa var mest intresserad av mina studier. Det gick bra för mig. Han var glad – i och med att vi inte hade bröder. Jag fick bli "pojke" för honom och fullfölja "familjeprestationsförväntningarna". Men han har inte hållit på med läxförhör och sånt. När jag var mindre hade jag svårast att underordna mig mamma – pappa löd man liksom ... När vi var små höll pappa på mig och mamma på min syster ... På sikt har de saker pappa lärt mig betytt väldigt mycket ... Pappa och jag är naturvetenskapligt lagda. Pappa gjorde att jag upptäckte hela fältet utanför familjen.'

Bland humanisterna förekommer också kvinnor som är medvetna om att de i en sådan här tvåsyskonkonstellation av samma kön tilldelats 'flickrollen' medan den andra system tilldelats 'pojkrullen'. Så här säger en kvinna som läser blocksvenska:

'Jag har upplevt mamma som den mest dominerande i familjen och som den som påverkat mig mest. Jag har varit mammas flicka – medan min syster varit pappas flicka. Språkintresset har jag gemensamt med mamma. Hon har läst både franska, tyska, engelska och varit mycket utomlands å yrkets vägnar. Min syster (pappas flicka)

har fått rollen av den naturvetenskapliga. Hon går Na-linje i gymnasiet – sista året. Jag har själv fått rollen av den humanistiska ... Jag är väl mest lik mamma – men jag vet inte om det är så bra.'

Men det hör trots allt till det ovanliga att de intervjuade är så medvetna om föräldrarnas uppfostringsattityder och vilken roll de tilldelats, resp accepterat i familjen. Oftast har processen verkat mer indirekt. Något som är vanligt i naturvetargruppen är fädernas starka engagemang och intresse för sina döttrar, speciellt i deras skola och utbildning. Det är oftast fäderna i naturvetarmaterialet som uppmuntrat, drivit på och stöttat flickorna i deras val av naturvetenskaplig linje i gymnasiet och dito ämne vid universitetet. Mödrarna förefaller i vissa fall att ha haft, eller försökt ha, en bromsande attityd i naturvetargruppen. Speciellt vanligt är det bland de kvinnor som valt medicin. Mödrarna till dessa kvinnor tycker att flickan kunde nöja sig med en kortare och mindre krävande utbildning, medan fäderna stött och uppmuntrat flickorna att fullfölja sina medicinarplaner. Fäderna har som regel inte bara stött och uppmuntrat. De har med sin naturvetenskapliga utbildning kunnat gå in och direkt hjälpa och undervisa flickorna i de naturvetenskapliga ämnena. Det finns t o m fäder bland naturvetarna, som när de tyckt att deras egna naturvetenskapliga kunskaper inte räckt till för att hjälpa dottern, kompletterat gymnasieämnena för att bättre kunna bistå henne. Så här säger t ex en kvinna som läser medicin:

Jag har själv valt medicin med stöd från pappa och konsekvent kämpat för detta sedan 16-årsåldern. Pappa har varit ett enormt stöd. Han läste in gymnasiets matematik och fysik för min skull, för att kunna hjälpa mig. Han tjtade och drev på ständigt: "Kom här ska vi läsa fysik." Speciellt i fysik var jag beroende av pappas hjälp. ... Mamma trodde det skulle bli för hårt – men pappa har stött och uppmuntrat mig hela tiden – trodde jag skulle klara det.'

Den här citerade kvinnan ger också en bra belysning av hur uppbindningen för många naturvetare till fadern fungerat mer indirekt och inte på klara 'pojkrolls' – 'flickrolls' – premisser. Kvinnan är äldst av två döttrar och säger så här vidare:

'Jag tycker jag är mest lik pappa i olika avseenden – främst temperamentsmässigt och utseendemässigt. Jag tycker det är tur att jag blivit så lik pappa i detta avseende – jag gillar hans lugn och inte mammas uppbrusande nervösa sätt.'

Hon säger vidare att hon tvingats bli som pappan i relation till mamman på grund av mammas humör – eftersom det varit enda chansen att klara av mamman, dvs vara snäll när mamman brusar upp trots att den intervjuade upplevt det som orättmätig ilska och att det retar henne att mamman aldrig lärt sig behärska sig utan att hon i stället fått anpassa sig till mammas krav på hänsyn till sin orättmätiga ilska. Den intervjuade säger sig ha anpassat sig genom att anamma pappans sätt, attityd och personlighet gentemot mamman.

Det som framkommer i senare delen av referatet är också en tendens i naturvetargruppen, dvs att uppfatta fadern inte bara som mer krävande i prestationsavseende utan också som mer positiv i olika aspekter än modern (det gäller givetvis inte alla). Detta i kontrast till humanistgruppen som ofta upplever *modern* som den mer krävande i prestationsavseende men också som den mer positiva ur olika aspekter. Så här säger t ex en kvinna som läser tyska. (Hon är yngst av tre syskon, en bror och en syster);

'Pappa var den som stod över i uppfostran. Mamma var man mera nära – det var till mamma man gick med sina problem. Först nu på senare tid har jag börjat komma närmare min pappa. Mamma var inte så hård – skämde bort mig – jag har fått mycket mer än de andra. Pappa var mer inbunden – honom kom man inte åt. Mamma var mer utåtriktad. Mamma var den som såg till att jag läste läxor och förhörde. Pappa la sig inte i. Det var först när jag var i 16-årsåldern som pappa blandade sig i mer. Han tyckte jag skulle välja Na, men jag valde själv. Pappa ville jag skulle gå Na, men han trodde inte jag skulle klara av gymnasiet. Han trodde aldrig jag skulle klara något. Han jämförde mig alltid med andra och tyckte att andra var bättre. Trots att jag kom hem med 5:or i språk, negligerade han det och tyckte inte det var tillräckligt bra betyg ändå. Han har aldrig brytt sig om oss barn så mycket – i alla fall inte när vi var barn. Jag gillade allt mamma gjorde – ja, kanske inte riktigt allt – hon var alltid så glad och positiv till livet. Pappa var mycket mer negativ till

Elna Hansson: "Morfar och Josef". Foto Anna Lena Lindberg.

allt. Mamma tar livet med en klackspark – medan pappa alltid ska se pessimistiskt på allt.'

Liksom i citatet ovan är det ett förekommande mönster i humanistgruppen, att det är *modern*, inte fadern som i naturvetargruppen, som stöttat och uppmuntrat flickan i hennes studier medan i vissa fall fadern haft, eller försökt ha, en bromsande inverkan. Så här säger tex en kvinna som läser litteraturvetenskap;

'Pappa – men inte mamma – är skeptisk till det jag håller på med. Han är så praktisk – böcker och bibliotek är inget för honom. Han kan inte

tåla att jag sitter inne och läser. Vi – han och jag – kan inte acceptera vad vi håller på med riktigt, men mamma stöder mig.'

Det senare citatet (kvinnan som citeras är rekryterad ur arbetarklassen) belyser en annan tydlig problematik i materialet, nämligen skillnaden i prestationsattityd som föräldrarna förmedlar. Här är ofta klasskillnaderna väl så stora som könsskillnaderna. Humanisterna uppger betydligt oftare än naturvetarna att de enbart läser av intresse och att de kan tänka sig vilket yrke som helst efter studierna. Men denna prestationsatti-

tyd är vanligare hos kvinnor som är rekryterade ur arbetarklassen, vare sig de valt att bli naturvetare eller humanister. Det är främst fäderna i borgerliga kategorier som förmedlar en hög prestationsattityd till sina döttrar och det gäller för både naturvetare och humanister. Så här säger t ex en kvinna som läser svenska. Hon kommer från ett borgerligt hem:

'Beträffande skola och utbildning har mamma varit bästa stödet – men pappa har haft väldigt krav på att vi skulle vara bäst i allting – alltid – något att visa upp ... Pappa önskar sig mycket intelligenta, framgångsrika barn. Han är aldrig nöjd med vad vi presterar – ska spänna bågen så mycket – man ska alltid ha mål man inte kan nå upp till. För pappa är uppfostran detsamma som att göra barn intelligenta. Mamma vill ha harmoniska och balanserade barn. Hon är mjuk, inte uppbrusande – går emellan vid konflikter – tröstar vid misslyckanden – engagerar sig – gör allt för att vi ska känna oss trygga. Pappa kan sätta respekt i vem som helst – på så sätt tryggt med pappa – men jag har själv aldrig känt trygghet med honom. Mamma har alltid ställt upp på oss.'

Jämför citatet med följande citat av en kvinna, som läser historia och som kommer från en arbetarfamilj;

'Jag älskade att läsa, men mina föräldrar gillade inte det. De ville att jag skulle vara vacker och utåtriktad – jag kände mig ful och benig – kanske därför jag läste så mycket. Jag fick aldrig lov att säga att jag var intresserad av att läsa hemma – då ansågs jag för högfärdig. När jag en gång sa hemma att jag tänkt på gymnasium och eventuellt universitet – blev jag utskälld. – De ansåg mig för högfärdig och självsäker.'

För kvinnor ur arbetarklass har problemet inte varit att välja mellan en naturvetenskaplig eller humanistiskt orienterad utbildning utan det stora problemet har varit en fråga om att våga utbilda sig vidare, att satsa på en högskoleutbildning över huvud taget. Men när de valt förefaller i princip samma mekanismer ha spelat in som för kvinnor ur borgerliga familjer. Kvinnorna ur arbetarfamiljerna som valt humaniora har oftare upplevt sin mor som mer dominerande i personlighets- och ekonomiskt avseende, som mer krävande men också som mer stödjande, som den av föräldrarna som varit intelligen-

tare och haft litet bättre utbildning än fadern och det omvända förhållandet har gällt för de kvinnor ur arbetarklass, som valt naturvetenskap. I en del fall har kvinnorna ur arbetarklass vågat börja läsa först när de blivit något äldre, gift sig och fått barn. Och då mot den äkta mannens vilja. Så här säger t ex en kvinna ur arbetarfamilj som börjat läsa litteraturvetenskap;

'Min man tycker det är fånigt att jag börjat läsa. Han har själv bara folkskola. Han har aldrig gillat att läsa – men hans mor – min svärmor – har uppmuntrat och uppmuntrar mig. Hon (svärmormern) vill själv börja läsa.'

Med hjälp av citaten har jag försökt åskådliggöra bakgrunden till naturvetargruppens större fadersorientering, som också svarar mot en högre fadersidentifiering, och humanistgruppens större modersorientering, som också svarar mot en högre modersidentifiering. Dessutom har jag försökt belysa köns- och klasskillnader i prestationsattityd. En annan problematik jag vill försöka åskådliggöra är utvecklingen av en 'överskridande' identitetsuppfattning, dvs att en individs identitet inte är en gång för alla given utan kontinuerligt måste återskapas och bekräftas i relation till omgivningen. Av undersökningen framgår att en starkt ensidig (polär) orientering gentemot *antingen* den ena *eller* den andra föräldern, i högre åldrar ersätts av en ökad orientering gentemot *båda* föräldrarna och ett försök att hitta en *syntes* mellan föräldrarna. Det finns flera exempel på sådana omorienteringsförsök i båda grupperna, speciellt bland den minoritet som är äldre än genomsnittet, som gift sig och fått barn och som ändrat utbildningsorientering från humanistisk till naturvetenskaplig eller tvärtom. I naturvetargruppen är det t ex vanligt bland dem som fått barn att detta lett till en ökad orientering gentemot modern. Så här svarar en kvinna som läser fysik på frågan om vem av föräldrarna hon har mest intressen gemensamt med nu (i tidigare åldrar, 6, 10 och 16 år har hon uppgett fadern);

'Nu är det mor. Jag har blivit mer kvinna, med hushållsbekymmer och barnbekymmer och talar mycket i telefon med mamma – pappa är ingen telefonmänniska.'

Och så här svarar en kvinna som gått samhällsvetenskaplig linje i gymnasiet, men som kompletterat de naturvetenskapliga ämnena och nu läser medicin, på frågan om vem hon är mest lik i intellektuellt avseende;

'Från mamma har jag fått språkintresset, hon är språkintresserad, har lätt för att uttrycka sig i tal och skrift, vill gärna skriva en bok. Från pappa har jag fått intresse för naturvetenskap, matte och fysik. Jag har haft svårt att välja mellan det ena och det andra intresseområdet – men nu när jag valt naturvetenskap vill jag utveckla pappas intresseområden. Jag saknar nu att han inte ägnade sig mer åt oss när vi var små – nu är det mamma som präglat mig mest. Jag hade velat ha kontakt med honom för att få kunskap inom hans ämnesområden.'

Omorienteringsförsök framstår för en del som krävande och konfliktfyllda. Så här berättar en kvinna, som läser biologi och har två barn. Hon har sedan tidigare en ingenjörsutbildning;

'Jag var hemmafru ett par år – men jag passade inte för det. Det passar inte för någon. Det blev skilsmässa. Jag fick plats för barnen på fritidshem – det löste sig bra för dem. Jag ville ha ett arbete – men ingen ville ha en gammal hemmafru som ingenjör. Jag sprang på arbetsförmedlingen. De ville jag skulle gå kontorskurs. Jag kämpade emot och fick istället en kurs som intervjuare. Jag arbetade i 2 år och höll på att knäcka mig. Det blev arbetsförmedlingen igen och kontorskurs. Så fick jag oväntat chansen att bli lärarassistent på skola (rektorn övertalade mig) i fysik, kemi och biologi. Jag fick kicken efter 3 år men då hade jag läst matte på deltid de sista 2 åren. Jag började på vuxenkurs i gymnasiet i biologi. Om det finns möjligheter till biologisk forskning vill jag fortsätta med det.'

Av undersökningen framgår också att det är större skillnad mellan moders- resp fadersorienteringen i nuläget för humanistgruppen än för naturvetargruppen. En möjlig förklaring till detta skulle kunna vara att naturvetargruppen i nuläget utsätts för större krav på omorientering i sin identitetsuppfattning än humanistgruppen. Naturvetargruppen utgör en kvinnlig minoritet bland män. De är visserligen fadersorienterade och främst identifierade med sina fäder, men de är trots allt kvinnor. Detta måste leda till en

motsättning i deras identitetsuppfattning, som ökar ju äldre de blir, speciellt i samband med att de får barn, bildar familj och söker sig ut på arbetsmarknaden. Motsättningen mellan de krav på 'manlig' identitetsuppfattning som utbildning och arbetsliv ställer för denna grupp, och de krav på 'kvinnlig' identitetsuppfattning som barn och familj ställer, måste bli extra stor för naturvetarna.

Motsättningen i humanistkvinnornas identitetsuppfattning är förmodligen inte lika stor i nuläget. Med sin större modersorientering och högre modersidentifikation har de valt att läsa ämnen som en majoritet kvinnor väljer. De får snarare en bekräftelse av sin identitet som just kvinnor. Men fortsätter de med sin utbildning efter grundutbildningen, t ex med en forskarutbildning, kommer också de att utgöra en minoritet kvinnor bland män i en utbildning och ett arbetsliv som ställer krav på 'manlig identitetsuppfattning'. Motsättningarna i humanistkvinnornas identitetsuppfattning torde vid en sådan utveckling bli minst lika stora, om inte större än naturvetarkvinnornas. För kvinnorna i humanistgruppen borde med sin större modersorientering och modersidentifikation i högre utsträckning vara bärare av de värderingar som brukar sammanfattas med begreppet 'kvinnokultur'. Dessa värderingar borde ligga mer på kollisionkurs med en mansdominerad forskarutbildning och forskarkarriär än naturvetargruppens värderingar. Men för både grupper ställs motsägelsefyllda krav som kräver en omorientering i identitetsuppfattning nu och i framtiden. Det är knappast möjligt för några människor som vill förena arbetsliv med ansvaret för barn och familj att bevara antingen en ensidig fadersorientering – om fadern (som fäderna i detta material) representerar arbetslivet och dess värderingar – eller en ensidig modersorientering – om modern representerar familjen med huvudansvaret för barn och familj.

Diskussion

Jag ska inte ge mig in på någon djupare diskussion – det medger inte utrymmet – utan bara kort beröra vissa frågor som undersökningen väcker.

Olikheterna mellan grupperna i identitetsutveckling och identitetsuppfattning förefaller vara mest förknippade med relationen till föräldrarna och mindre med en senare anpassning.

De som förefaller ha fungerat mest 'könsrollsöverskridande' i detta sammanhang är *fäderna i naturvetargruppen*. De har anammat en lika aktiv roll i uppfostran och utbildning av sina döttrar som i Marke-Nyman-undersökningen 20 år tidigare kom enbart män till del. Om denna uppfostran innebär ett verkligt 'könsrollsöverskridande', dvs en syntes av och tillgång till såväl 'manliga' som 'kvinnliga' aspekter av identiteten eller om det är en uppfostran på 'mansrollens' villkor med ett underordnande eller förnekande av 'kvinnorollens' aspekter, kan vi inte klart avgöra förrän hela undersökningen är bearbetad.

Huruvida de svar vi får i intervjuerna svarar mot en faktisk verklighet under de undersöktas uppväxt kan vi givetvis inte avgöra på basis av intervjuerna eftersom de speglar upplevelser och minnen i nuläget. Det är egentligen endast undersökningar över tiden av barn som följs upp till vuxen ålder som skulle kunna komma åt den faktiska verkligheten. Möjligheten att göra sådana studier är av förklarliga skäl begränsad.

Ett annat problem är att enkäten som intervjun är byggd på är inriktad på polaritetstendenserna beträffande identitetsutvecklingen. Detta belyser hur nära förknippade teori och metodutveckling är. Marke-Nyman har utgått ifrån polaritetsteorier beträffande könsrolls- och könsidentitetsutveckling och konstruerat metoder som är ägnade att bekräfta detta. De har vid konstruktion och redovisning av enkäten bortsett från möjligheten av en syntetiseringstendens i identitetsutvecklingen i vuxen ålder. Vi kan endast ofullständigt redovisa denna senare tendens men menar att den är fullt tydlig för båda grupperna.

En inriktning på en syntetiseringstendens i identitetsutvecklingen i vuxen ålder ställer både teoretiska och metodologiska problem. Det finns redan i USA en relativt omfattande forskning som utgår från androgynibegreppet, som står för en form av syntes i

psykologiskt avseende mellan manligt och kvinnligt. (O'Leary, 1977.) Men än så länge fungerar mycket av denna forskning, enligt min uppfattning, mer som en sorts motideologi mot den traditionella polaritetsforskningen beträffande könsroller och könsidentitetsutveckling.

Man kan stundtals få det intrycket av androgyniforskningen att människan i själva verket fungerar som en kameleont på vandring över ett mönstrat täcke. Att människan, liksom kameleonten, förmår att förändra sig omedelbart och oupphörligt i takt med förändringarna i den yttre miljön. Det är en sak att som Hefner, Rebecca och Oleshansky påstå att människan har den kognitiva kapaciteten i vuxen ålder att överskrida polaritetstänkandet beträffande könsroller och könsidentitet. Det är en annan sak att undersöka om hon faktiskt gör det, vilka de inre och yttre villkoren för detta är. Detta senare är mycket litet undersökt.

Även om den kognitiva kapaciteten finns, kan som jag nämnde inledningsvis, den yttre miljön verka hindrande. Men också den 'inre' miljön kan ha samma effekt, dvs emotionellt förankrade förmedvetna eller omedvetna föreställningar om manligt och kvinnligt med djupa rötter i den egna barndomen. Här räcker inte kognitiva teorier som förklaringsgrund utan man måste orientera sig mot psykoanalytisk teori och metod för att nå en djupare förståelse, med alla problem det innebär.

Avslutningsvis ska jag ta upp en frågeställning som särskilt rör temat för detta nummer av *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, dvs kvinnliga forskares villkor. Vilka förutsättningar att gå vidare till forskning har den kvinno-grupp jag undersökt – vilka problem skulle de möta och hur skulle de förhålla sig till dem? Om detta kan jag naturligtvis inget bestämt säga, men jag kan spekulera en del med utgångspunkt från en del tidigare undersökningar av forskarrekrutering jag gjort tillsammans med Peter Lundmark. (Bengtsson, Lundmark 1972, 1974 b.)

1970 gjorde vi en uppföljningsstudie av trebetygsstuderande inom *naturvetenskaplig fakultet* med och utan planer på forskarutbildning 1967. Vi undersökte om de som

varit inställda på att bli forskare 1967, verkligen blivit forskare 1970 och vilka urvalsmekanismer som varit utslagsgivande, de psykologiska på individsidan eller institutionernas rekryteringspolitik. Vi kunde i den undersökningen klart visa att *samtliga* män som 1967 varit inställda på forskning också var sysselsatta med detta 1970, så gott som samtliga hade anställning som assistenter, resten hade doktorandstipendium. Men *inte en enda* av de kvinnor som var inställda på forskning 1967 var verksamma som forskare 1970. Samtliga kvinnor uppgav institutionernas rekryteringspolitik som orsak. De hade inte fått tjänst, anslag, stipendium, tips på ämnen, tillgång till lämplig apparatur, utrustning, lokaler eller någon handledares välsignelse. Samtliga forskningsaktiva män däremot uppgav att de fått del i detta. *En diskriminerande rekryteringspolitik* med utgångspunkt från kön framstod alltså som den avgörande orsaken till om de undersökta individerna förverkligat sina forskarplaner eller ej i den undersökningen.

1973 gjorde vi en motsvarande uppföljningsundersökning av *naturvetare och humanister* med och utan planer på forskning 1970. Men då hade så starka förändringar i arbetsmarknadsläget på och utanför universitetet inträffat att nästan ingen av dem med planer på forskning 1970 var verksam som forskare 1973.

Det osäkra arbetsmarknadsläget, bristen på tjänster vid universiteten och de otrygga förhållanden som gäller främst svenska forskare har drastiskt minskat rekryteringen till forskning under 1970-talet. Detta föranleder politiker, universitetsanställda och näringslivsrepresentanter att tala om en 'forskningens kris' i Sverige och den ena utredningen avlöser den andra – nu senast Lärrartjänsteutredningen.

Samtidigt har ett starkt intresse uppstått för kvinnoforskning och kvinnliga forskares situationer; dels 'nedifrån', från kvinnor med idéer och engagemang hämtat från kvinnorörelsen, dels 'uppifrån' från makt-havare och beslutsfattare i stat och näringsliv.

I den nu pågående krisen och omställningen av forskningens villkor som måste till

i Sverige kan kvinnoforskare och kvinnliga forskare fungera som en progressiv kraftpotential i den mån vi kan formulera egna och bättre villkor för forskningens innehåll, organisering och finansiering. En av förutsättningarna för detta är givetvis en ökad rekrytering av kvinnliga forskare och fortsatt stöd för kvinnoforskning.

NOTER

1. Kognition = tänkande och begreppsbyggnad i vid bemärkelse.
2. Projektiv teknik. Antagandet bakom denna typ av metod är att människors uppfattning av omvärlden inte är objektiv utan påverkas av hennes 'inre värld', tex av behov och motiv som hänger ihop med hennes utveckling, tidigare erfarenheter och medfödda faktorer.

REFERENSER

- Andersson, A. L. (1977) Toward a Dialectic Conception of the Percept-Genetic Approach to Perception-Personality, *Department of Behavioral Science, Lund Univ., Sweden.*
- Ambjörnsson, R. (1974) Kvinnofrågans historia i Sverige ur. *Häftet för Kritiska Studier* nr 7-8.
- Bengtsson, M., Lundmark, P. (1972) Förverkligas forskarplaner? Uppföljningsstudie av trebetysstuderande inom naturvetenskaplig fakultet med och utan planer på forskarutbildning 1967. *FEK-meddelande nr 45*. Kommittén för forskningsorganisation och forskningsekonomi, Stockholm.
- Bengtsson, M., Lundmark, P. (1973). Intelligens, kognition och personlighet. *Appendix 1 till FEK-meddelande nr 45*, Stockholm.
- Bengtsson, M., Lundmark, P. (1974 a). Problemlösningstil och personlighet. *Appendix 2 till FEK-meddelande nr 45*, Stockholm.
- Bengtsson, M., Lundmark, P. (1974 b). Faktorer av vikt vid selektion av studerande till forskarutbildningen. *Appendix 2 till FEK-meddelande nr 45*, Stockholm.
- Hefner, R., Rebecca, M., Oleshansky, B. (1975). Development of Sex-Role Transcendence. Univ. of Michigan, Ann Arbor, Mich. *Hum. Dev.* 18:143-158.
- IVA-nytt (1979:3). Att öka ungdomens intresse för teknik och naturvetenskap. *Särtryck ur IVA-nytt 1979:3*, utgiven av Ingenjörsvetenskapsakademien.
- Marke, S., Nyman, G. E. (1963). *Perception of Parental Identification, Parental Dominance and Anxiety in Young Adults*. CWK Gleerup/Lund.
- O'Leary, V. E. (1977). *Toward Understanding Women*. Brooks/Cole Publishing Company Monterey, California.

SUMMARY

During the fall of 1976 and the spring of 1977, a study of 50 women who had just begun studying within the natural sciences at the college level and of 48 women who had just begun studying within the humanities at the college level was carried out

in Lund, Sweden. The following are the main findings from the interview portion of this investigation.

1. The natural science students were as a group more father oriented and identified more strongly with their fathers than the students in the humanities, who instead were more mother oriented and identified more with their mothers. The development of parent orientation of the natural science students went from a high mother orientation at the age of 6 to a high father orientation at the age of 10, and this high father orientation was continued at the age of 16 and at the time of the study. The development for the humanities students was the reverse. They went from a high father orientation at the ages of 6 and 10 to a high mother orientation at the age of 16 and at the time of the study.

2. These differences between the two groups appear to be in part due to the background factors given below:

a) The women in the natural science group tend predominately to have fathers who were educated in the natural sciences or have a scientific vocation, while the corresponding situation did not hold for the women in the humanities group.

b) The natural science students were more often the oldest child among their siblings of the same sex or both sexes, while the humanities students were more often the youngest child and had only brothers.

3. The two groups perceived the power relations between their parents in different ways. The science group perceived their fathers as more dominant in relation to their mothers, both in respect to personal matters and to economic matters. The humanities group perceived their mothers as more dominant both in respect to personal matters and to economic matters.

4. The fathers' and mothers' roles varied respectively between the two groups. The fathers took a more active role in the raising of the daughters after the age of six in the science group, than the fathers in the humanistic group. The mothers took a more active and increasingly strengthened role in the raising of the daughters after the age of six in the humanities group, in comparison to the mothers of the women in the science group.

5. The emotional contact with parents also varied in a similar way. The natural science students experienced better and closer contact with their fathers than the humanities students did, while the humanities students experienced better and closer contact with their mothers than the natural

science students did.

Finally the study's findings support the supposition that identity development can be described with help of the concept of thesis-antithesis-synthesis. In the earlier ages both the natural science students and the humanities students went from a strong orientation in relation to *either* one or the other parent (thesis-antithesis), followed by a stonger orientation in relation to both parents in adult years (synthesis), even if the orientation towards fathers still dominated in the natural science group and the orientation to mothers still dominated in the humanities group. The background to the choice of natural science students in relation to humanities students as a research population is discussed in the article, as well as the theoretical and methodological implications of the investigation. The article is based on a research report, which can be obtained by request from the author.

Margot Bengtsson
Institutionen för tillämpad psykologi
Lunds universitet
Paradisgatan 5
223 50 Lund, Sweden

Birthe Dalland, 1978. *Kvindegalleriet*, Köpenhamn.